

КАФЕДРА ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ: СТАНОВЛЕННЯ, ЕТАПИ РОЗВИТКУ, НАПРЯМКИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Роман Лозинський

Кафедру географії України на географічному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка створено у травні 1990 р. Потреба в появі такої кафедри з'явилася передусім унаслідок швидкого зростання наприкінці 80-х років ХХ ст. в Україні зацікавленості географічним українознавством, що було зумовлено активізацією національно-культурних процесів завдяки поступовій демократизації суспільного життя в тодішньому Радянському Союзі. Кафедра географії України у Львівському університеті була першою кафедрою такого спрямування за всю історію існування різних географічних інституцій в Україні. Вже восени 1990 р. створено кафедру географії України і картографії на географічному факультеті Чернівецького державного університету ім. Ю. Федьковича. Впродовж декількох наступних років кафедри з такою назвою виникли в інших відомих в Україні центрах географічної освіти: Тернополі (1992), Києві (1995), Одесі (1996), Мелітополі (1996).

Першу в державі кафедру географії України створено з метою поглиблення географічних досліджень природи, населення та господарства України, підготовки висококваліфікованих фахівців-географів для середніх і вищих навчальних закладів. Засновником кафедри та її завідувачем упродовж майже 20 років (до червня 2009 р.) був професор, доктор географічних наук Ф. Д. Заставний, відомий український географ, лауреат премії імені О. Г. Шліхтера АН України, дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка, Почесний член Українського географічного товариства, академік Академії наук Вищої школи України.

Професор Ф. Д. Заставний є вихованцем Львівської географічної школи. Він народився у с. Добринів Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл. 27 березня 1929 р. У 1946–1951 рр., після закінчення Рогатинського педучилища, навчався на географічному факультеті Львівського державного університету імені Івана Франка. Згодом працював науковим співробітником відділу економіки Інституту суспільних наук Львівської філії АН УРСР (1951–1953), редактором сільськогосподарського відділу обласної газети “Вільна Україна” (1953–1955), доцентом географічного факультету Львівського університету (1955–1961), доцентом, професором та завідувачем кафедри економічної географії Львівського торговельно-економічного інституту (1961–1974). У 1957 р. отримав науковий ступінь кандидата економічних наук, у 1971 р. став доктором географічних наук, а 1972 р. отримав учене звання професора. У 1974 р. Ф. Д. Заставний переїхав до Києва, де працював завідувачем відділу проблем економіки районів Ради по вивченню продуктивних сил України АН УРСР. У 1988 р. повернувся до Львова, і до 1990 р. очолював кафедру економічної та соціальної географії Львівського університету.

В історії кафедри географії України від часу її заснування й до сьогодні виділяють декілька етапів. Перший етап – становлення кафедри (1990–1996). У цей період на кафедрі формувався викладацький персонал, визначалися головні напрями наукових досліджень. Персональний склад кафедри поповнювався з науковців Львова, працівників Львівського університету й інших навчальних і наукових установ міста. Зокрема, з Львівського лісотехнічного інституту проф. Ф. Д. Заставний запросив викладати на кафедрі географії України доц. С. В. Трохимчука, з Львівського торговельно-економічного інституту (тепер Львівська комерційна академія) – доц. Н. Ю. Недашківську, відомого в Західній Україні фахівця з рекреаційної географії, з Музею народної архітектури й побуту у Львові – відомого українського краєзнавця А. Г. Данилюка, з Інституту економіки НАН України (тепер Інститут регіональних досліджень НАН України) – перспективного науковця-географа М. С. Дністрянського.

У 1992 р. при кафедрі відкрито аспірантуру за спеціальністю «економічна й соціальна географія», а 1994 р. здійснено перший випуск студентів кафедри географії України. Поступово усталилися головні напрями географічних досліджень кафедри: географія населення, етногеографія, історична географія, політична географія, рекреаційна географія, географія туризму, географічне краєзнавство.

На кафедрі географії України 1991 р. започатковано видання серії українознавчих праць під рубрикою «Народознавчі студії». Першими в серії вийшли праці проф. Ф. Заставного, присвячені східній і західній українській діаспорам, українським етнічним землям, населенню України, а також монографія М. Дністрянського «Кордони України. Територіально-адміністративний устрій» (1992).

На час створення кафедри важливою проблемою географічної освіти в Україні був низький рівень забезпеченості студентів і школярів фаховими підручниками і навчальними посібниками з географії України, їхня надмірна ідеологізація та часто невисока якість. Ф. Д. Заставний, очоливши новостворену кафедру географії України, передусім зосередив увагу на вирішенні цієї проблеми. Ще наприкінці 80-х років ХХ ст. він підготував навчальний посібник для студентів географічних факультетів університетів і педінститутів під назвою «Географія України» (вийшов у 1990 р.). У 1994 р. з'явився новий, великого формату, навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів «Географія України» у двох книгах, який на багато років став настільною книгою для всіх шанувальників географії в Україні.

У 1994 р. на географічному факультеті відкрито спеціалізовану раду із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук, головою якої став проф. Ф. Д. Заставний. У 1995 р. на кафедрі географії України відбувся перший захист дисертації – М. Дністрянський захистив працю на тему «Політико-адміністративний устрій України (географічні проблеми формування і вдосконалення)».

Другий етап у розвитку кафедри географії України – 1997–2002 рр. У 1997 р. на географічному факультеті розпочалася підготовка фахівців з менеджменту туризму. Випускною з цієї спеціалізації стала кафедра географії України. Розпочалося швидке зростання кількості студентів, а також викладацького складу кафедри. Щороку запроваджували чимало нових

навчальних дисциплін. На кафедрі, та й загалом на факультеті, набули нового розвитку наукові туризмознавчі дослідження. У 2002 р. кафедра географії України здійснила перший випуск фахівців з менеджменту туризму.

Цей же період супроводжувався стрімким зростанням кількості захистів кандидатських дисертацій аспірантами й здобувачами кафедри. Зокрема, в 1997 р. відбувся захист дисертації аспіранта кафедри М. Лаврук (тема – «Гуцули Українських Карпат (етногеографічне дослідження)»). У 1998 р. дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук захистив ст. викладач А. Данилюк («Традиційне житлово-господарське будівництво Українського Полісся (становлення та еволюція)»). У наступні роки дисертаційні роботи захистили В. Куреляк («Українська діаспора Мараморощини (етнографічне дослідження)», 2000), А. Ковальчук («Географія релігій в Україні», 2000), О. Кучабський («Релігійна сфера обласного регіону: трансформація і територіальна організація (на матеріалах Львівської області)», 2000), Р. Лозинський («Етнічний склад міського населення Галичини (історико-географічне дослідження)», 2000), Р. Сливка («Етногеографічне дослідження Бойківщини», 2002), Н. Паньків («Демогеографічний розвиток гірських районів Українських Карпат», 2002). На підставі цих дисертацій, а також загалом за результатами наукової діяльності викладачів кафедри опубліковано декілька цікавих монографій і навчальних посібників.

Ф. Заставний продовжував роботу над написанням навчальної літератури з географії України. Наприкінці 90-х років ХХ ст. він підготував і опублікував підручники для загальноосвітніх шкіл з фізичної географії України (для 8-го класу) та економічної і соціальної географії України (для 9-го класу). Перше видання їх з'явилося у 1999 р. Згодом їх перекладено російською, а також румунською, угорською, польською мовами для шкіл з мовами викладання національних меншин. У 1999 р. проф. Ф. Д. Заставний на замовлення Гарвардського університету (США) підготував 24 статті з географії України для опублікування їх в українознавчій енциклопедії університету.

М. С. Дністрянський в Українському Вільному університеті (Мюнхен) 1999 р. захистив докторську дисертацію «Україна в геополітичному вимірі».

Розвиток туристичної освіти на географічному факультеті Львівського університету на початку ХХІ ст. сформував потребу в кафедрі, яка б спеціалізувалася на підготовці студентів цього профілю. В січні 2003 р. внаслідок поділу кафедри географії України було створено кафедру туризму. На новостворену кафедру перейшли працювати викладачі кафедри географії України О. Гаталяк, А. Ковальчук, М. Мальська, Н. Паньків, С. Пенюк, М. Рутинський.

Наступний етап у розвитку кафедри – 2003–2008 рр. У цей період кафедра стрімко нарощувала наукові здобутки попередніх років.

У 2006 р. М. Дністрянський захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора географічних наук (тема – «Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики»). Того ж року Р. Лозинський став переможцем конкурсу на визначення ліпшого молодого науковця Львівського національного університету «Молодий науковець університету 2005 року». М. Лаврук опублікувала одну з найліпших у сучасній українській науці працю

про Гуцульщину – монографію «Гуцули Українських Карпат (етногеографічне дослідження)», яка швидко стала бібліографічною рідкістю.

Захистили дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук викладачі кафедри Н. Прицюк («Демогеографічна ситуація українсько-польського пограниччя», 2005), О. Стецюк («Туристичний комплекс Карпатського регіону України: структура та територіальна організація», 2006), Г. Лабінська («Жіноче населення регіону: суспільно-географічні аспекти (на матеріалах Львівської області)», 2007).

На початку 2004 р. професор Ф. Заставний спільно з проф. К. Кусінським опублікував польською мовою у видавництві Варшавського університету монографію “Україна (природа, населення, господарство)”. У 2006 р. з’явилася нова його монографія, присвячена проблемам депресивності в Україні.

Викладачі кафедри видали низку цікавих та оригінальних монографій, навчальних посібників і підручників, багато у чому новаторських для географічної науки в Україні: Лозинський Р. М. Етнічний склад населення Львова (у контексті суспільного розвитку Галичини) (Львів, 2005); Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики (Львів, 2006); Дністрянський М. С. Етногеографія України (Львів, 2008) й ін.

У 2009 р. почався наступний етап діяльності кафедри географії України. У червні 2009 р. за станом здоров’я з кафедри звільнився її засновник, проф. Ф. Заставний. Виконувати обов’язки завідувача кафедри географії призначено доц. Р. Лозинського, навесні 2010 р. його обрано завідувачем кафедри. Того ж року Р. Лозинський захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора географічних наук (тема – «Етномовна географія України»), аспірант О. Склярська – дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук (тема – «Політико-географічні процеси в прикордонних районах Закарпатської і Чернівецької областей»). У 2011 р. відбувся захист кандидатської дисертації О. Клапчук (тема – «Туристично-рекреаційні ресурси Львівської області: територіальна диференціація, оцінка, напрямки використання»). Вийшли нові навчальні посібники Ф. Заставного, М. Дністрянського, монографія О. Склярської.

Сьогодні на кафедрі географії України працюють десять осіб: вісім викладачів (двоє докторів (М. Дністрянський, Р. Лозинський), шість кандидатів (А. Байцар, Н. Гасуляк, Г. Лабінська, М. Лаврук, О. Склярська, О. Стецюк) географічних наук) і двоє старших лаборантів (Г. Вужинська, Н. Дністрянська).

Кафедра випускає фахівців зі спеціальності “Географія” з присвоєнням кваліфікацій «бакалавр», «спеціаліст», «магістр». Вона забезпечує викладання низки нормативних дисциплін і спецкурсів для спеціальностей «географія» і «менеджмент» географічного факультету, проводить керівництво навчальними, виробничими, педагогічними практиками, курсовими, дипломними та магістерськими роботами. При кафедрі функціонують аспірантура та докторантура.

З часу заснування кафедри і до сьогодні захищено дві докторські, близько 20 кандидатських дисертацій за спеціальністю «економічна і соціальна географія». Крім Львівського національного університету, чимало колишніх студентів, аспірантів, викладачів кафедри працюють в інших вищих навчальних

і наукових закладах Львова, Києва, Івано-Франківська, а також у Румунії. Вони продовжують наукову роботу не лише в галузі географії, серед них є доктори і кандидати економічних, юридичних наук, наук державного управління.

Провідні науковці кафедри, доктори наук М. Дністрянський і Р. Лозинський, є членами спеціалізованих рад із захисту дисертаційних робіт з географічних та економічних наук, членами редакційних колегій наукових журналів з географії та споріднених наук. Науковці кафедри підтримують зв'язки з науковими організаціями Польщі, Білорусі, Росії, Німеччини й інших країн.

Викладачі кафедри забезпечують такі нормативні навчальні курси: «Економічна і соціальна географія України», «Економіка України», «Методика викладання географії», «Методика викладання економіки», «Населення України», «Фізична географія України». Для студентів, що спеціалізуються на кафедрі, запроваджено чимало спецкурсів: «Географія культури в Україні», «Географія міжнародних зв'язків України», «Географія пограничних з Україною держав», «Географія поселень в Україні», «Географія релігій в Україні», «Географія туризму в Україні з основами туризмознавства», «Етногеографія України», «Історична географія України», «Сучасні теоретичні та прикладні проблеми географії України», «Топоніміка України» й ін.

На кафедрі функціонує кабінет методики навчання географії й економіки (створено в 2001 р.), яким керує доц. М. Лаврук. У ньому зосереджено понад 900 одиниць навчально-методичних матеріалів і засобів, які студенти використовують під час підготовки до практичних робіт з методики навчання географії й економіки, а також під час проходження педагогічних практик у загальноосвітніх навчальних закладах. У кабінеті студенти та викладачі можуть переглянути відеозаписи уроків, користуватися найновішими методичними посібниками, електронними текстами лекцій із методики навчання географії й економіки, мультимедійними підручниками для загальноосвітньої школи, електронними шкільними атласами тощо. Кабінет є базовим для проведення курсів підвищення кваліфікації вчителів географії при Інституті післядипломної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові дослідження кафедри традиційно пов'язані з науковим напрямом географічного українознавства, що започаткований проф. Ф. Д. Заставним. Однак перелік напрямів наукових досліджень викладачів насправді є значно ширшим і охоплює різноманітні галузі суспільної географії.

Провідними напрямами наукової діяльності кафедри географії України є: етногеографія України (у цьому напрямі працюють М. Дністрянський, М. Лаврук, Р. Лозинський); політична географія і геополітика (М. Дністрянський, О. Склярська); географія населення і географія поселень в Україні (Н. Гасуляк, Г. Лабінська, Н. Дністрянська); географія туризму й рекреаційна географія України (Р. Лозинський, О. Стецюк); географічне краєзнавство (М. Лаврук). Крім цього, провадять дослідження з фізичної географії Українських Карпат і Криму (А. Байцар); історичної географії України (М. Дністрянський, Р. Лозинський); методики і технології навчання географії (М. Лаврук, Г. Лабінська).

Етнічна географія. Етногеографічну проблематику на кафедрі започатковано ще в 90-х роках ХХ ст., тобто з перших років існування кафедри географії України у працях Ф. Заставного й М. Дністрянського. Тоді ж для студентів запроваджено спецкурс «Етногеографія України». У наукових працях М. Дністрянського і Р. Лозинського етногеографічна складова поєднана з дослідженнями із політичної й історичної географії.

Р. Лозинський у монографії «Етнічний склад населення Львова (в контексті загального суспільного розвитку Галичини)» (Львів, 2005) виконав історико-географічне дослідження формування й динаміки етнічного складу населення Львова від часу заснування міста й до сучасності. У 2006 р. М. Дністрянський уперше в історії української географії опублікував навчальний посібник «Етногеографія України».

Етномовний напрям в етнічній географії, розвиває доц. Р. Лозинський, він 2008 р. опублікував монографію «Мовна ситуація в Україні: суспільно-географічний погляд», де розроблено теоретичні й методичні основи суспільно-географічного дослідження мовної ситуації. У 2011 р. науковець склав карту мовного складу населення України станом на початок ХХІ ст.

Політична географія і геополітика. Розвиткові цього напрямку кафедра географії України передусім завдячує М. С. Дністрянському, який сьогодні є визнаним в Україні науковцем політико-географом і геополітиком. Учений розробив теоретико-методологічні та методичні засади дослідження адміністративно-територіального устрою, формування й функціонування державних кордонів, розкрив закономірності їхнього впливу на суспільно-географічне середовище, обґрунтував засади конструктивної зрівноваженої геополітики, розробив методику взаємопов'язаного дослідження етногеографічних і територіально-політичних взаємин, на засадах якої дослідив характер етнополітичних взаємозв'язків на території України. М. Дністрянський є автором численних праць з політичної географії й геополітики: «Кордони України. Територіально-адміністративний устрій» (Львів, 1992), «Україна в політико-географічному вимірі» (Львів, 2000), «Геополітичні доктрини і підходи: критичний аналіз методології» (Львів, 2003), «Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики» (Львів, 2006), «Політична географія та геополітика України» (Тернопіль, 2010), «Геополітика» (Львів, 2011). Політико-географічне спрямування мають також наукові праці О. Склярської.

Географія туризму й рекреаційна географія. Цей науковий напрям також започатковано ще в перші роки існування кафедри, коли Ф. Д. Заставним запросив викладати Н. Ю. Недашківську, відомого дослідника рекреаційного комплексу Українських Карпат, автора монографії «Рекреационная система Советских Карпат» (1983). Уже серед дипломних робіт студентів першого випуску кафедри (1994) були праці рекреаційно-туристичного спрямування. Сьогодні в цьому напрямі працюють передусім О. Стецюк і Р. Лозинський.

У 2002–2005 рр. викладачі кафедри брали участь в проекті РАУСІ (Польсько-американсько-українська ініціатива про співпрацю, її правонаступник – Польсько-українська фундація співпраці) «Туристичний потенціал Західної України: напрямки і можливості інвестицій в секторі туризму з використанням польського досвіду», який виконували спільно

колектив науковців Інституту туризму у Варшаві, географічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, Київського університету туризму, економіки і права. Р. Лозинський є співавтором наукової монографії, опублікованої за результатами проекту («Potencjal turystyczny Ukrainy Zachodniej», Warszawa, 2005).

Туризмознавчі дослідження є головним пріоритетом наукових досліджень О. Стецюк, яка має значний стаж практичної роботи в галузі туризму. В 2002 р. О. Стецюк відповідно до наказу голови Державної туристичної адміністрації України присвоєно звання «Почесний працівник туризму України». Вона пройшла професійні стажування в Державній туристичній адміністрації України, в Бюро з питань освіти та культури Державного департаменту США (вивчення американського досвіду у сфері туризму і рекреації), на кафедрі туризму Економічного університету в Кракові та у відділі промоції міської ради м. Кракова (Республіка Польща), брала участь у реалізації різноманітних міжнародних проектів з розвитку рекреаційно-туристичної галузі Західного регіону України. У 2008 р. О. Стецюк у співавторстві з доцентом кафедри туризму М. Рутинським опублікувала навчальний посібник «Музеезнавство» для студентів спеціальності «туризм» та монографію «Туристичний комплекс Карпатського регіону України».

Р. М. Лозинський впродовж багатьох років був членом журі Всеукраїнської студентської олімпіади зі спеціальності «туризм» та Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт з напрямку «туризм».

Географічне краєзнавство. Розвиткові цього напрямку кафедра передусім завдячує відомому українському етнографові, географу-краєзнавцю, лауреату Всеукраїнської премії ім. П. Чубинського А. Данилюку (1941–2008). Він здійснив експедиції до сотень сіл України, понад 30 років працював у Музеї народної архітектури та побуту у Львові, зібрав значну частку його експонатів [1].

За життя А. Данилюк написав понад 500 наукових праць: монографій, довідників, статей у наукових збірниках та журналах. Найвідоміші з його монографій: «Поклонись народному зодчому: Етнографічні нариси про народну архітектуру України» (Львів, 1995), «Релікти давнього будівництва. Пам'ятки народної архітектури Рівненського Полісся» (Рівне, 1995), «Волинь: пам'ятки народної архітектури» (Луцьк, 2000), «Скарби народно архітектури Гуцульщини» (Львів, 2000), «Традиційна архітектура регіонів України: Полісся» (Львів, 2001), «Народна архітектура Волинського Полісся» (Луцьк, 2002), «З глини, дерева і соломи. Пам'ятки народної архітектури Західного Поділля» (Тернопіль, 2003), «Шляхами України. Етнографічний нарис» (Львів, 2003), «Народна архітектура Бойківщини» (Львів, 2004 «Українські скансени. Історія виникнення експозиції, проблеми розвитку» (Тернопіль, 2007), «Храми Львівського скансену» (Львів, 2007).

Сьогодні краєзнавчі дослідження на кафедрі продовжує М. Лаврук, у 2011 р. вона підготувала до друку монографію «Новомалин у просторі і часті: краєзнавче дослідження українського села».

Географія населення і географія поселень. Цей напрям є традиційним для кафедри географії України. Він започаткований, як зазначено, Ф. Заставним ще у 90-х роках ХХ ст., коли в серії «Народознавчі студії» опубліковано його

монографію «Населення України». На кафедрі географії України з демогеографічної проблематику захищено три дисертації, опубліковано декілька монографій і навчальних посібників. Сучасні наукові дослідження Н. Гасуляк присвячені демографічним проблемам українсько-польського пограниччя. Г. Лабінська пов'язує демогеографічну проблематику з гендерними проблемами. Н. Дністрянська досліджує демогеографічні проблеми функціонування селищ міського типу.

Усього за 22 роки існування кафедри географії України її викладачі опублікували близько 60 монографій, підручників, навчальних посібників і брошур, декілька сотень наукових статей в українських і зарубіжних виданнях.

Сьогодні кафедра географії України вирізняється на факультеті високою кваліфікацією викладацького складу, усі її викладачі мають науковий ступень кандидата або доктора наук, вчене звання професора, доцента або працюють на посадах доцента.

Серед пріоритетів діяльності кафедри на найближчі роки передусім потрібно виділити такі:

1) поглиблення досліджень з традиційних для кафедри напрямів географічних досліджень: етнічна географія, політична географія і геополітика, географія туризму, передусім, написання праць, що мають теоретичне спрямування.

2) розвиток нових напрямів географічних досліджень: соціальна географія, географія культури, медична географія;

3) удосконалення навчальних програм, підготовка нових навчально-методичних праць, навчальних посібників і підручників з нормативних дисциплін та спецкурсів, які кафедра пропонує студентам;

4) інтенсифікація міжнародних наукових зв'язків, збільшення кількості публікацій в авторитетних іноземних виданнях, активізація участі працівників кафедри в наукових конференціях, що відбуваються за кордоном.

---

1. *Рутинський М. Й.* Наукова етногеографічна спадщина, внесок та підходи до збереження національного енокультурного різноманіття Архипа Данилюка / М. Рутинський // Історія української географії. Всеукр. наук.-теор. часопис. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. – Вип. 17. – С. 127–134.